

κασθῇ νὰ ὑποβληθῇ εἰς θυσίας, δι' αὗς ὑπεύθυνον θὰ θεωρήσῃ τὴν Τουρκίαν ὡς μὴ συναινέσασαν εἰς τὴν συνομολόγησιν συμβάσεως περὶ τῆς κατοχῆς αὐτῶν. Ἡ Πύλη σκεπτομένη ἀπὸ τοῦδε περὶ τῶν ἐνδεχομένων λαμβάνει ἀμυντικὰ μέτρα συγκεντροῦσα ἐν Κοσσυφοπεδίῳ στρατὸν καὶ ὀχυροῦσα διαφόρους τῆς Μακεδονίας θέσεις, ἐν αἷς καὶ τὴν Θεσσαλονικίην. Ἀπὸ τῆς καταστάσεως ταύτης τῶν πραγμάτων μέχρι τοῦ ἐπιστήμου πολέμου ὁμολογητέον ὅτι ἐν μόνον ὑπάρχει βῆμα.

Ἄλλ' οὐχ ἥττον ἀπειλητικὸν καὶ μιστὸν κινδύνων εἶναι τὸ ἐλληνοτουρκικὸν ζήτημα, τοσοῦτῳ περιπλοκώτερον, ὅσῳ ἐν τούτῳ δὲν ὑπάρχει ῥητὴ τις ἀπόφασις, ἀλλὰ πρόσκλησις τοῦ συνεδρίου εἰς τὴν Τουρκίαν, ὅπως ἐκτελέσῃ τὴν εὐχὴν αὐτοῦ καὶ ἐπιφύλαξιν τοῦ δικαιώματος τῆς μεσολαβήσεως τῶν δυνάμεων. Ἡ Πύλη διὰ τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς, ἣν ἐδημοσιεύσαμεν, διαμφισβητοῦσα τὸ νόμιμον τῶν ἀξιώσεων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀποφάσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συνεδρίου, ἀντιτάσσει ἀπόλυτον ἄρνησιν καὶ ὑποδηλοῖ ὅτι δὲν θὰ ὀπισθοδρομήσῃ πρὸ τῶν ἐσχάτων μέτρων. Στρατεύματα τουρκικὰ ἀποστέλλονται διηνεκῶς εἰς Θεσσαλίαν καὶ εἰς Ἡπειρον, ὁ ὄργασμός τῶν μουσουλμάνων κατοίκων καθ' ἐκάστην ἐπιτείνεται, μεθ' ὅλας τὰς φιλικὰς πρὸς τὴν Πύλην συστάσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, ὅπως ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν εὐχὴν τοῦ συνεδρίου. Ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις τηροῦσα νῦν ὀρθοτάτην διπλωματικὴν πορείαν προσεκάλεσε τὴν Πύλην ὅπως διορίσῃ τὸν πληρεξούσιον αὐτῆς διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς νέας ὁροθεσίας, δοῦσα, λέγεται, προθεσμίαν μεθ' ἣν, εἰάν ἡ Πύλη δὲν προβῇ εἰς τοῦτο, θὰ θεωρήσῃ αὐτὴν ὡς ἀπολύτως ἄρνούμενην καὶ θὰ ζητήσῃ τὴν μεσολαβήσιν τῶν δυνάμεων. Ἡ δὲ ζήτημα ἀναφύεται κατὰ πόσον αἱ δυνάμεις θὰ συμφωνήσωσιν εἰς τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς τῆς μεσολαβήσεως, ἀφοῦ μάλιστα τινες τῶν κυβερνήσεων φαίνονται θεωροῦσαι τὴν μεσολαβήσιν τυπικὴν ἀπλῶς καὶ ὡς μὴ δυναμένην νὰ πιέσῃ τὴν Πύλην. Εἶναι ἀληθές ὅτι

ἀφ' ἑτέρου αἱ πλείσται τῶν δυνάμεων, προεξάρχουσας τῆς Γαλλίας, θεωροῦσι τὴν μεσολαβήσιν ὡς ὑποχρεοῦσαν τὴν Τουρκίαν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς ἐπιβαλλομένας αὐτῇ ὑπὸ τῆς βερολινείου συνθήκης ὀφελείας, ὃν τρόπον ἐκαρπώθη καὶ τὰς ὀφελείας αὐτῆς. Ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην λέγεται ὅτι ἡ Γαλλία θὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς μεσολαβήσεως, ὑπεύθυνον θεωροῦσα τὴν Τουρκίαν ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐνδεχομένοις, εἰάν μὴ ἐνδώσῃ, καὶ ἀναλαμβάνουσα διὰ τῶν στόλων αὐτῆς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἐλληνικῶν παραλίων ἐν περιπτώσει ἐκρήξεως ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου. Καὶ ἡ ἐκρηγξίς αὕτη ἔσται ἀναπόδραστος, καθόσον ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις, ἀφοῦ ἐξαντλήσῃ πάντα τὰ μέσα τῆς διπλωματίας, ἔχει ἀκλόνητον ἀπόφασιν νὰ διατάξῃ τὰ στρατεύματα αὐτῆς ὅπως διαβάنتα τὰ ὅρια λάβωσι κατοχὴν τῶν ἀπονεμηθεισῶν αὐτῇ ὑπὸ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συνεδρίου χωρῶν.

Τοιαῦτα ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου, ὅπερ ἔτεκεν ἐν Βερολίνῳ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία.

ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΝ ΑΙΣΘΗΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΝΟΤΙΩΝ ΣΛΑΒΩΝ. ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΤΩΝ ΡΩΣΣΩΝ.

Ἡ ἐνεστῶσα λύσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, εἰάν ἡ λύσις αὕτη συνίσταται μόνον ἐν τῷ πνεύματι τῆς ἐν Ἀγίῳ Στεφάνῳ συνθήκης, ἀναμφιβόλως θέλει ἐπενέγκῃ μεγάλην τροπὴν εἰς τὴν τύχην τοῦ ἐλληνοσλαβικοῦ τῆς Ἀνατολῆς κόσμου. Ἡ πολιτικὴ σημασία τῆς συνθήκης ταύτης σαφῶς ἐκφράζεται νῦν ἐν τούτῳ, ὅτι δυνάμει αὐτῆς ἡ χερσόνησος τοῦ Αἰῶλου λαμβάνει ἐντελῶς νέαν γεωγραφικὴν φυσιογνωμίαν, ἐνεκα τῆς ὑπ' αὐτῆς ἀναδειχθείσης βουλγαρικῆς ἡγεμονίας. Οὐχ ἥττον σπουδαία εἶναι καὶ ἡ θρησκευτικὴ αὐτῆς σημασία, τοσοῦτῳ μᾶλλον, καθόσον μία τῶν νεωτέρων ἀφορμῶν, τῶν ἐξεγερσῶν τὸ ῥωσικὸν ἔθνος πρὸς λύσιν τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ὑπῆρξεν ἡ ἰδέα τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. Ἀλλ' ἵνα κρίνωμεν κατὰ πόσον ἀπέβη σπουδαῖον τὸ συντελεσθὲν ἔργον ὑπὲρ τῶν ἀπελευθερωθέντων λαῶν ὡς πρὸς τὴν θρησκευ-

τικὴν σχέσιν, ἀνάγκη νὰ προσδιορίσωμεν τὴν ἐνεστῶσαν αὐτῶν θρησκευτικὴν κατάστασιν, ἥτις ὡς ἀρετηρία πρὸς τὴν περαιτέρω αὐτῶν ἀνάπτυξιν ἀναμφιδόλως θέλει ἐπηρεάσει εἰς ταύτην ἢ ἐκείνην αὐτῆς τὴν πορείαν. Ὀλίγας χαρακτηριστικὰς γραμμὰς, προσδιορίζουσας τὴν θρησκευτικὴν κατάστασιν τῆς ἐλληνοσλαβικῆς ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς εὐρίσκωμεν ἐν τῷ σπουδαίῳ σχεδιάσματι τοῦ κ. Λεόντιεφ, Ῥῶσσοι, Ἕλληνες καὶ νότιοι Σλάβοι ἐπιγραφομένῳ καὶ δημοσιευθέντι ἐν τῷ φυλλαδίῳ τοῦ φεβρουαρίου μηνὸς τοῦ Ῥωστικοῦ Ἀγγελιαφόρου. Τὸ σχεδιάσμα τοῦτο καλούμενον ὑπ' αὐτοῦ Δοκίμιον ἐθνικῆς ψυχολογίας, καίπερ μὴ ἔχον ἐν πάσαις ταῖς σχέσεσι σταθερὰν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν, οὐχ ἥττον παρέχει σαφῇ σκιαγραφίαν χαρακτηριστικῶν τινῶν γραμμῶν τῶν ἀνατολικῶν χριστιανικῶν ἐθνῶν, ὡς αὗται ἐγένοντο ἀντιληπτὰ ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ συγγραφέως ἐκ τῶν ἀμέσως προσωπικῶν αὐτοῦ ἐντυπώσεων.

Ὁ ὁρθόδοξος ἐλληνοσλαβικὸς κόσμος, ἐμψυχούμενος ὑπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ τῆς διδασκαλίας τῆς μιᾶς ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἕνεκα τῶν διαφορῶν κατὰ καιροὺς ἱστορικῶν περιστάσεων ποικίλλει ἐν τῷ θρησκευτικῷ αὐτοῦ χαρακτῆρι. Ἐνταῦθα ἀπ' ἐνὸς μὲν παρίσταται τὸ Ῥωστικὸν ἔθνος μετὰ τῆς ἤδη πρὸ πολλοῦ ἀσφαλοῦς κυβερνητικῆς αὐτοῦ αὐθυπαρξίας, ἀπ' ἐτέρου δὲ ὁ νότιος ἐλληνοσλαβικὸς κόσμος μέχρι τοῦδε ὑπενεγκῶν καὶ ἐτι ὑποφέρων τὸν βαρὺν ζυγὸν τῆς ξένης κυβερνήσεως καὶ θρησκείας. Καὶ τὸ μὲν Ῥωστικὸν ἔθνος ἐξητταλισμένον ἐντελῶς ἐν τῇ ἐξωτερικῇ καὶ ἐσωτερικῇ ζωῇ, διατίθησιν ἐλευθέρως τὸν διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν αὐτοῦ πλοῦτον καὶ διανέμει τὰς ἐαυτοῦ δυνάμεις καὶ ἰκανότητας κατὰ τὴν ἀνάγκην εἰς πάντα τὰ σημεῖα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ὁ δὲ ἐλληνοσλαβικὸς κόσμος ἀπεναντίας ἐσπερημένος πολιτικῆς αὐθυπαρξίας καὶ διὰ τοῦτο πιεζόμενος ἐν τῇ διαθέσει καὶ διατάξει τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, ἐπιδίδεται πρὸ πάντων καὶ συγκεντρῶται εἰς τοῦτο, ὅπερ ἥμισυ πικρὸς κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν ὑπόκειται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν πίεσιν, τουτέστι πάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις συγκεντρῶν ἐν τῷ θρησκευτικῷ μέρει καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς ἐξωτερικὴν τῆς θρησκείας ἔκφρασιν καὶ παράστασιν.

Ἐντεῦθεν ὡς ἀναγκαῖα συνέπεια παρίσταται, ὅτι «ἡ ἐλληνικὴ καὶ ἐν γένει ἡ ἀνατολικὴ χριστιανικὴ κοινωνία μέχρις ἐσχάτων ὑπῆρχεν ἐκκλησιαστικωτέρᾳ τῆς οὕτω καλουμένης μεμορφωμένης Ῥωσικῆς κοινωνίας ἐν τῇ ἐαυτῆς ἀνατροφῇ ἢ Ἐκκλησίᾳ ἐκείνῃ

εἶναι μᾶλλον ἀναμειγμένη μετὰ τοῦ ἔθνους, ὃ δὲ λαὸς καὶ ἡ ἀνωτέρα κοινωνία ἴστανται ἐγγύτερον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν». Τοιαύτην τινὰ παρατήρησιν ἐποίησεν ὁ συγγραφεὺς τοῦ προμνησθέντος σχεδίου. Παραβάλλον ἐν τῇ σχέσει ταύτῃ τὴν Ῥωσσίαν καὶ τὰ ὑποκείμενα τῇ Τουρκίᾳ χριστιανικὰ ἔθνη, ὁ συγγραφεὺς εὕρισκε ὅτι ἡ ἐν Ῥωσσίᾳ κοινωνία ἀπὸ τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἤδη ἀνατρέφεται μᾶλλον διὰ τοῦ κράτους ἢ διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ ἐν Ἀνατολῇ ἡ χριστιανικὴ κοινωνία, ἐπὶ μακρὸν ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς ξένους, εὕρισκε τὸν φυσικὸν καὶ μόνον παιδαγωγὸν αὐτῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἐκ τούτου ἐνῶ ἐν Ῥωσσίᾳ ἡ κοινωνία ἀπεμακρύνθη τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἱερατείου, ἐν Ἀνατολῇ αὕτη ἵσταται ἀσυγκρίτως ἐγγύτερον πρὸς τὸ ἱερατεῖον. Ἡ θέσις τοῦ ἱερατείου ἐν Ἀνατολῇ εἶναι ἐντελῶς ἄλλη ἢ ἐν Ῥωσσίᾳ· διότι τοῦτο ταῦτοχρόνως εἶναι καὶ τεταπεινωμένον καὶ πῶς ἐλεύθερον. Τεταπεινωμένον ἐν σχέσει πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ὡς μὴ ἀπολαυβάνον ἐξωτερικὸν σεβασμὸν καὶ τιμὴν, ὡσαύτως ὡς πενέστερον καὶ διηνεκῶς ζῶν ὑπὸ τὸν φόβον τοῦ θανάτου, τοῦ διωγμοῦ κ. τ. λ. ἐλευθερώτερον δὲ τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἱερατεῖον ὑπῆρξε διὰ τοῦτο, καθότι ἢ ἐπ' αὐτοῦ κυβέρνησις εἶναι ἐτερόθρησκος, ἥτις ὡς ἐξωτερικὴ ὀγκώδης βαρύτης δὲν ἠδύνατο νὰ πείσῃ τὰς ἐσωτερικὰς σχέσεις μεταξὺ τοῦ ἱερατείου καὶ τοῦ λαοῦ. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις διὰ τῶν πρώτων φερμανίων εἰκοθεν ἐστερήθη τοῦ δικαιώματος, ἵνα ἀναμειγνύηται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας. Συνεπεία τούτου ἐν Ἀνατολῇ ἐν τοῖς μερικοῖς ἄνευ ἐξελέγσεως εἶχεν ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ τοῦ λαοῦ καὶ ἐχρησίμευεν αὐτῷ ἐν πᾶσιν ὡς ἐθνικὸς πολιτικὸς ἀντιπρόσωπος. Ὁ ἐπίσκοπος παρὰ τοῖς ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανοῖς μέχρι τοῦδε εἶναι οὐ μόνον πνευματικὸς ποιμὴν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸς καὶ διοικητικὸς ἀντιπρόσωπος τῶν Χριστιανῶν ἐν πολλοῖς ζητήμασι τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Τοῦτο πρὸ πολλοῦ προσήγγριζε καὶ συνήγου εἰς ἐν τὸ ἱερατεῖον καὶ τὸν λαόν. Τὸ αὐτὸ ἐπραττε καὶ τὰ σχολαῖον· εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἔτεινεν ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ καὶ ὁ ἐσωτερικὸς διοργανισμὸς τῆς ἱερατικῆς τάξεως. Ἡ χριστιανικὴ σχολὴ ὑπῆρξεν ἀποκλειστικῶς ἐν ταῖς χερσὶ τῆς Ἐκκλησίας· οἱ ἱερεῖς ἐπὶ μακρὸν ὑπῆρξαν οἱ μόνοι τοῦ ἔθνους διδάσκαλοι. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ δὲν ὑπάρχει ἐπακριδῶς πνευματικὴ μόρφωσις, διότι ὅλη ἡ μόρφωσις εἶναι κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν βεβατισμένη, πᾶσαι δὲ αἱ σχολαὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εἰσιν ἐκκλησιαστικαί, εἰδὸς τι σεμιναρίου. Τὸ ἱερατεῖον οὐ μόνον τὸ ἐν τοῖς μονα-

στηρίκις, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ταῖς πόλεσιν εἶναι ἀναμειγμένον μετὰ τοῦ λαοῦ, ἐξ οὗ ἐξέρχεται καὶ εἰς θν ἐπιστρέφει. Ὁ ἱεραὶς δὲν ἐξέρχεται ἀποκλειστικῶς ἐξ οἰκογενείας ἱερατικῆς, ὡς τοῦτο ὑπῆρχε μέχρι πρὸ ὀλίγου παρ' ἡμῖν ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τηρεῖται ἔτι καὶ νῦν, ἀλλ' ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ γεωργοῦ, τοῦ ἐμπόρου, τοῦ καπηλικοῦ διδασκάλου, ἐκ τῆς οἰκογενείας παντὸς Χριστιανοῦ. Εἷς ἱερεὺς ἦν υἱὸς χωροφύλακος, ἕτερος ἐκ παίδων ὑπῆρχε φύλαξ τοῦ χωρίου, ὁ τρίτος υἱὸς γίνεται φύλαξ εἰς τινα πρόξενον κτλ. Ἡ οἰκογενειακὴ ζωὴ, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν πλουσίων οἰκογενειῶν ἐν Ἀνατολῇ εἶναι μειορρωμένη ἐκκλησιαστικῶς· διότι ὠκοδόμηται ἐπὶ τοῦ μυστηρίου, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου ῥωμαντισμοῦ χριστιανικῆς σκιᾶς, ἐπὶ τῆς θελήσεως τῶν γονέων, καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλευθέρως ἐκλογῆς. Αἱ παρθέναι ἐν Ἀνατολῇ σκέπτονται οὐχὶ περὶ ἀγάπης, ἀλλὰ περὶ γάμου. Διὰ τοῦτο καὶ οὐδεμίαν ἐνωϊαν ἔχουσιν οὔτε περὶ πολιτικοῦ γάμου, τοῦ πρὸ ὀλίγου ἔτι διαταράξαντος τὴν γαλήνιον τάξιν τῆς ῥωσικῆς ζωῆς, οὔτε περὶ τῶν ἀπογοητεύσεων, διὰ τοῦτο αὐτόθι οὐδὲ κἀν λόγος γίνεται περὶ τούτων.

Τοιοιούτῳ ἐν Ἀνατολῇ πᾶσαι αἱ τάξεις τοῦ ἔθνικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου φέρουσιν ἐν ἑαυταῖς ἰσχυρὸν στοιχεῖον ἐκκλησιαστικότητος, καὶ ἐπὶ παντὸς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀντανεκλάται ἡ θρησκευτικὴ σφραγίς. Ὡς ἐκ τῆς εὐρύτητος καὶ τοῦ περιεχομένου ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἐν Ἀνατολῇ ἔχει πλεόνασμα σημασίαν ἢ ἐν Ῥωσσίᾳ, ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα παρίσταται ἄλλως εἰς ἀποβλέψῃ τις εἰς τὸ ἕτερον μέρος. Ἀποκτᾷ αὕτη ἔκτακτον ἀνάπτυξιν εἰς πλάτος, ἐνθα ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἐπὶ τοσοῦτο ἀσθενὲς φθάνει εἰς βάθος, τὸ πλάτος τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς αὐτόθι ἀνεπύχθη πρὸς ὄφελος τοῦ βάθους. Ἡ θρησκευτικότης δηλαδὴ αὐτόθι ἔχει κατ' ἐξοχὴν ἐξωτερικὴν τελετουργικὴν χαρακτῆρα, διότι ἐν αὐτῇ ὑπάρχει πολλῶ ὀλιγοτέρα θερμότης καὶ ζωηρότης αἰσθήματος, ἢ ὅση παρὰ τοῖς Ῥώσσοις. Τὴν αἰτίαν τῆς ἐπιπολαιότητος τῆς θρησκευτικῆς ἀρχῆς ἀνάγκη νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐκείνας περιστάσεις, αἵτινες ὠδήγησαν τὰ ἔθνη τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰῶρος εἰς τὴν ἀχώριστον ἀνάμιξιν τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς ἐθνότητος, τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος μετὰ τοῦ πατριωτισμοῦ. Ἐνῶ ὁ Ῥώσσοις ἀσφαλιζόμενος ὑπὸ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως, μένει ἥσυχος ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν σχέσιν τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ἔχει πλήρη ἀνεσιν νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν θρησκευτικὴν θεωρίαν, νὰ τραφῇ ἐπὶ πλέον

ἐκ τῆς ἐγκαρδίου θρησκευτικότητος, οἱ Χριστιανοὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰῶρος εὐρίσκονται ἐντελῶς εἰς ἄλλοιαις σχέσεσι ὡς πρὸς τοῦτο. Διότι μὴ ἔχοντες βεβαίαν ἀσφάλειαν διὰ τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν καὶ ζῶντες ὑπὸ διηκετῇ φόβῳ, μὴ οἱ ἀλλόφυλοι ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν ἱερῶν αὐτῶν, καὶ βεβηλώσωσιν ἢ συλήσωσιν αὐτὰ, οἱ Χριστιανοὶ φυσικῶς ὄφειλον πᾶσαν αὐτῶν τὴν προσοχὴν νὰ συγκεντρώσωσιν εἰς τὴν ἐξωτερικὴν καὶ πρῶτον προφύλαξιν ἐκ τῆς συλήσεως καὶ τῆς βεβηλώσεως, τοῦθ' ὅπερ οἴκοθεν κατέστησε καὶ τὴν θρησκευτικότητά αὐτῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξωτερικὴν. Συνεπεία τῆς ἀποκλειστικῆς ἐξωτερικῆς ταύτης συγκεντρώσεως τῆς προσοχῆς πρὸς προφύλαξιν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς θρησκείας πραγμάτων, ἐγένετο ἡ θρησκεία διὰ τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανοὺς σημαία καὶ ἐμβλημα τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν παλῆς ἐναντίον τῶν καταπίεσεων. Οὕτως, ὅταν ὁ Ἕλλην ἐμπνέηται ὑπὸ τῆς θρησκείας, αὕτη ἀμέσως δι' αὐτὸν καθίσταται νίκη, ἥτοι ὑπερασπίζουσα σημαία, τὴν ὁποῖαν αὐτὸς αἰρεῖ ὑπὲρ τὴν καραλὴν τῆς τοσοῦτο προσφιλοῦς αὐτῷ ἐθνότητος. «Διὰ τὴν ἀγίαν τοῦ Χριστοῦ πίστιν, διὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἃς ὑποστῶ βασάνους καὶ θάνατον», ἀνακραῖζει. «Ἀναβλέψατε, ὦ ἀδελφοὶ Ἕλληνας, εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην σημαίαν· αὕτη ἔσωσε τὴν ἐθνικότητα ἡμῶν ἐξ ὅλων τῶν ἀσπλάγγων καὶ πολυμύων δυνάμεων Σεισάσθητε αὐτὴν, ὦ ἀδελφοὶ Ἕλληνας· τιμήσατε τὴν ἱερὰν ταύτην σημαίαν τῆς σωτηρίας καὶ ἐν ταύτῃ καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ». Τὸ ἔθνος καὶ ὁ πατριωτισμὸς, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Χριστιανῶν τοῦ Αἰῶρος, εἶναι τὸ αὐτὸ καὶ πίστις, καὶ Ἐκκλησία καὶ Χριστός. «Ἰδοὺ τίνι τρόπῳ μάχονται οἱ ἡμέτεροι Χριστιανοὶ (λέγεται αὐτόθι). Ἐνταῦθα ὁ ἱερεὺς λαμβάνει τὸ ὄπλον, ἡ δὲ γυνὴ αὐτοῦ φέρει αὐτῷ πολυμερῆδες ἐν τῇ ζώνῃ αὐτῆς. Ἐστὼ καὶ ὁ πατριάρχης, ἀνὴρ σοφός, διακρίνει τὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ τοῦ ἔθνους καὶ ἐμποδίζει ἡμᾶς νὰ ἐπαναστατήσωμεν ἐναντίον τοῦ ξένου ἡγεμόνος. Παρ' ἡμῖν καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ μοναχοί, καὶ οἱ διάκονοι θέλουσι λάβει τὸ ξίφος καὶ τὸ πυροβόλον. Ὁ πατριάρχης ἴσως ἐκ φόβου γράφει οὕτως». Αὕτη ἡ ἐντύπωσις, ἥτις ἐξάγεται ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανῶν. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου δὲν ἐμποδίζει ἴσως νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν ἐκείνων ἐκ τῶν ἡμετέρων δημοσιογράφων, οἵτινες ἐκπλήττονται διὰ τὰς κατανυχαστικὰς ἐνεργείας τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου, συνιστῶντος εὐχὰς περὶ τῶν ἀλλοφύλων. Αὐτοὶ τοῦ Αἰῶρος οἱ Χριστιανοὶ καλ

λιον προφανῶς ἐννοοῦσι τὴν στενόχωρον αὐτοῦ θέσιν.

Τὰ ὑποδειχθέντα σημεῖα τῆς θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰῶντος ἐντελῶς ἀντανακλῶνται καὶ ἐν τῇ φιλολογίᾳ αὐτῶν. Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ἰδίᾳ φέρει ἐξαιρετικῶς ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ὁ ἐκκλησιαστικὸς τύπος ἥκιστα ἀποχωρίζεται τοῦ λαϊκοῦ, ἢ ἐν Ῥωσσίᾳ. Ἡ ποίησις παρὰ τοῖς νῦν Ἑλλησι, λόγου χάριν, τὰς κυρίας αὐτῆς ἀφορμὰς ἀντλεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἐκκλησιαστικῶν πηγῶν καὶ φέρει θρησκευτικὴν ἢ ἀκριβέστερον θρησκευτικοπατριωτικὴν σφραγίδα. Κατὰ τὰς ἀφορμὰς καὶ τὰ ἀντικείμενα ἡ ἑλληνικὴ ποίησις ὑπενθυμίζει τὰς ἐν Ῥωσσίᾳ ᾠδὰς τοῦ παρελθόντος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐνεστώτος αἰῶνος ἐν τοῖς πρώτοις ἀντιπροσώποις αὐτῶν τῷ Δερζαβήνω καὶ τῷ Λομονόσωφ. Τοιαύτη, λόγου χάριν, ἡ ποίησις τοῦ συγχρόνου Ἑλλήνος ποιητοῦ Τανταλίδου. Ὁ ποιητὴς οὗτος (καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ποιήσεως ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς Χάλκης) ἔχει πλῆθος καὶ κυριολεκτικῶς ἐκκλησιαστικῶν καὶ θρησκευτικῶν στιχουργημάτων, ἥτοι ᾠδὰς φερούσας καθαρῶς ἐκκλησιαστικὰς ἐπιγραφάς. Εἰς τὰ Εἰσόδια τῇ Ὑπεραγίας Θεοτόκου, Εἰς τὴν κατὰ σάρκα Γέννησιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Εἰς τὴν Μεταμόρφωσιν κτλ. Πρὸς παράδειγμα φέρομεν ἀπόσπασμα ἐκ τῆς πανηγυρικῆς αὐτοῦ ᾠδῆς εἰς τὴν παγκόσμιον ὕψωσιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ.

Ἰδοὺ αὕτη.

Νικηφόρος ἡ ἡμέρα καὶ πανήγυρις τροπαίων·
Ἑορτὴ τῶν ὀρθοδόξων, ἑορτὴ τῶν βασιλείων.
Σήμερον τὸ θεῖον ὄπλον τῆς κατὰ Χριστὸν εἰρήνης
Ἀνυφοῦται ἐν τῷ μέσῳ τῆς χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης.
Ἡ ἐν θρόνῳ βασιλίδος ἰδρυμένη ἡμῶν πίστις
Τὸν Σταυρὸν ὡς δόξης σκῆπτρον ἐγχειρίζεται ὑψίστης,
Καὶ ἡ Ἐκκλησία βαίνει
Ἐν θριάμβῳ τοῦ Κυρίου τὸν Σταυρὸν προβαλλομένη.

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ ὀρθόδοξος χροιά παρὰ τῷ ποιητῇ τούτῳ ζωηρῶς χαρακτηρίζεται καὶ τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ στιχουργήματα, ὡς τοῦτο γίνεται δῆλον ἐκ τῆς ᾠδῆς αὐτοῦ Εἰς τὴν ἀφίξιν τῆς Α. Α. Ὑψηλότητος τοῦ εὐσεβεστάτου μεγάλου δουκὸς Κωνσταντίνου Νικολαΐδου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πλὴν τῆς θρησκευτικότητος, ἡ κυριωτέρα ιδιότης τῶν ᾠδῶν τούτων συνίσταται ἐν τῇ ἐορταστικῇ, τῇ πανηγυρικῇ καὶ ὑψηλῇ τέχνῃ

τῆς ἐκφράσεως, διὰ τῆς ὁποίας διακρίνονται καὶ αἱ ᾠδαὶ τοῦ Δερζαβήνου καὶ Λομονόσωφ. Ἀλλ' ὁμοῦ μετὰ τοῦ πλάτους τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πνεύματος ἐν τῇ ποιήσει ἀξία σημειώσεως εἶναι καὶ ἡ ἑλλειψὶς βάθους καὶ αἰσθήματος, ὡς καὶ ἐν πάσῃ τῇ λοιπῇ ζωῇ τῶν Χριστιανῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἰῶντος. Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς στιχουργήμασιν, ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐκκλησιαστικότητι καὶ θρησκευτικότητι αὐτῶν παρατηρεῖται ἡ ἑλλειψὶς τῆς ζωηρότητος τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ὅπερ ὡς ἱατρίον ἔλαιον περιγρῖει τὴν ψυχὴν ἐν τοῖς στιχουργήμασι τῶν Ῥώσων ποιητῶν, λόγου χάριν, ἐν τῷ στιχουργήματι τοῦ Κολτσέφ, «Σῶτερ, Σῶτερ, ἡ καθαρὰ μου πίστις». Ματαίως θ' ἀναζητήσῃ τις παρὰ τοῖς Ἑλλησι στιχουργήματα θρησκευτικὰ τοιαῦτα, ἐξάπτοντα τὴν καρδίαν, ὅποια εὕρισκόμεν παρὰ τῷ Πούσκιν, λόγου χάριν, ἡ ᾠδὴ «Εἰς ὥρας ἀσχολίας ἡ σχολαίας ἀθυρίας», ἢ ἡ παράφρασις τῆς εὐχῆς «Κύριε καὶ Δέσποτα τῆς ζωῆς μου»· εἰς τὸ «Δέσποτα τῶν ἡμερῶν μου· πνεῦμα ἀργίας καὶ ἀκηδίας», ἢ ἡ παρὰ τῷ Λομονόσωφ «Ὁ κλάδος τῆς Παλαιστίνης». Ἐν τῇ ἑλληνικῇ ποιήσει δὲν ὑπάρχει τι παρόμοιον. Ἐν αὐτῇ ἡ θρησκεία, ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ ζωῇ, ὑπάρχει πανταχοῦ ἡ ἐθνικὴ σημαία καὶ ὡς τὸ τελευταῖον διαπνέεται ἐν ταῖς καθαρῶς ἐξωτερικαῖς μεγαλοπρεπέσιν ἐκφράσεσι. Μόνον παρὰ τῷ Ἀχιλλεῖ Παράσχῳ, ὡσαύτως συγχρόνῳ Ἑλλήνι ποιητῇ, παρατηρεῖται τὸ ἐγκάρδιον θρησκευτικὸν πνεῦμα, λόγου χάριν, ἐν τῷ στιχουργήματι αὐτοῦ πρὸς τὴν Θεοτόκον.

Ἐκ νέου ὑπάγω εἰς τὴν ἔρημόν σου ἐκκλησίαν,
Ἐκ νέου ἐγὼ βλέπω τὸν ὠχρόν σου χορόν,
Μῆτερ Θεοῦ ὑπερβαύμαστε!

Ἐν τῷ στιχουργήματι τούτῳ πραγματικῶς ὑπάρχει ἡ θερμότης καὶ τὸ ἐγκάρδιον βάθος τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ἡ δὲ λοιπὴ ἑλληνικὴ ποίησις διακρίνεται μᾶλλον διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἐκστάσεως καὶ τῆς τέχνης. Τὴν αἰτίαν τούτου πάλιν ἀνάγκη νὰ διακρίνωμεν ὑπάρχουσαν ἐν ταῖς χαλεπαῖς ἱστορικαῖς περιστάσεσιν, αἵτινες προκαλοῦσι τὴν ἀνάμειξιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος μετὰ τοῦ πολιτικοῦ πατριωτισμοῦ, συνεπαίχ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὴ ἡ θρησκεία ἀπέβη ἐξωτερικὴ σημαία τῆς ἐθνικότητος.